

Протојереј Божидар МИЈАЧ

ПРОПОВЕД И ШТАМПА КАО РЕЧ ЦРКВЕ

При обради ове теме, у концепцији од које нисам могао да одустанем, имао сам два формална проблема. Први ограниченост времена за њено излагање (потребна би била чини ми се читава студија), а други, не мање незгодан, спајање две језичке компоненте, проповеди и штампе, у једну категорију (лакше би било и много целисходније говорити о свакој појединачно). Зато, у временском шкрипцу и тежњи за уочавањем посебности у суштинској истоветности теме, излагање ће, не улазећи ни у неке чињенице, бити само глобално изношење напомена, теза, о овим феноменима Цркве. Акцент стављам на теолошко-мисијску страну питања, а мање на чисто лингвистичку.

Силаском Св. Духа на апостоле (Дел. апос. 2,3-4) Црква је добила аутентичан језик за своју мисију, који се, наравно, не исцрпљује само у говорној речи, већ има мноштво модуса, реалитета (Дел. апос. 3,7; 5,12; 4,1; I Кор. 12,7; 28), али се, свакако, у овој речи најупечатљивије изражава. Дух се служи говорном људском речју за распрострањање Царства Божијег на земљи, што се јасно види, поред осталог и из учинка Петрове проповеди у Јерусалиму (Дел. апос. 2,41), као прототипа сваке праве речи у Цркви. Дух и реч, дакле, делују заједнички, кореспондирају, и у томе је неупоредиви и изузетни, ексклузивни, значај црквене речи у односу на осталу људску речитост. Св. Дух оживљава и актуелизује легитимну црквену реч и чини је органом речи Божје, што указује да она није нешто секундарно, акцидентално, већ да припада самом бићу Цркве. Црква, поред осталог, живи динамички деловањем Св. Духа у речи (Јн. 1,6 и 13).

Реч у Цркви, као орган Св. Духа, појављује се у два говорна језичка вида: као усмена и писана реч (*проповед и штампа*), међу којима, поред супстанцијалне истоветности, постоје формалне, али веома важне, разлике, које овде, сасвим укратко, треба истаћи:

Проповед је, по правилу, тесно (органиски) везана за богослужење (литургију у широком смислу) и за одговарајући богослужбено-библијски текст. Тиме она добија непосредно сакраментални карактер. У есхатолошком тренутку литургије — богослужења, кад се Св. Дух послужи свештениковом речју да каже своју свету реч, проповед постаје и сама реч Божија, као што јасно и недвосмислено каже Апостол: „Тога ради ми захваљујемо Богу без престанка што ви примивши од нас реч чувења Божијега примисте не као реч човечју, него (као што заиста јест) реч Божју, која и чини у вама који верујете“ (I Сол. 2,13). Само овај динамичко-есхатолошки карактер у Цркви проповед нема сама по себи, нити само по непосред-

ној вези са Св. Духом, по чему би се могла и докетски схватити, него, под упливом Духа, посредством библијског текста као ексклузивног документа, отелотворења Божијега откривења, што правилно истиче руски омилићар Амфитеатров тврдњом да је проповед, у том смислу, „раскривена Библија“. Проповед је, дакле, индикативно богослужбено-библијска црквена делатност.

Штампа је дедуктивна, даља и индиректнија трансмисија и презентација онога што се у богослужењу садржајно догађа. Оно што је, поред тога и поред самог медија којим се служи, карактеристично у односу на проповед, јесте њена по преимућству гносеолошка компонента. Црквена штампа има задатак да у свери мисаоне рефлексије, дедуктивно, саопшти и образложи оно што се садржи у индикативу саме службе. Тако је, како се каже у Јев. 13,22, „реч поучења“ („logos parakliseos“), којом се штампаним речима фиксира спасење у Христу, односно осветљава животна стварност са гледишта спасења. Поред тога што може да допре и тамо где проповед, због временске и просторне ограничености, не стиже, штампа је позвана да појмовно експлицира и разјасни садржај вере, као и да се супротстави лажним учењима, да аполозира, у специјалном смислу те речи, истину о Христу, што, у крајњој линији, такође стоји под дејством Духа, који упућује „на сваку истину“ (Јн. 16,13). Зато у патристичком периоду, кад су се изразито стекли ови разлози, настаје права експлозија писаног мисионарства, што се у току историје интензивно наставља. Најновије време свуда у свету стоји у знаку оваквог мисионарења; настаје специјално мисионарство преко штампе.

Са гледишта циља мисије, дакле, између проповеди и штампе у Цркви нема битне разлике: и један и други облик служи ширењу Царства Божијег на земљи, због чега Апостол, у том мисијском значењу, усмену и писану реч поистовећује, говорећи: „Тако, дакле, браћо, стојте и држите уредбе којима се научисте или *речју* или *посланицом* нашом“ (II Сол. 2,15), што је парадигма за сву црквену речитост.

Поред инспирације Св. Духом службу речи у Цркви конституишу аутентични садржај и примена, што се овде мора макар, најкраће, означити:

Садржај црквене речитости је, уопштено и принципијелно узев (догматски), један: Исус Христос у своме искупитељском делу (оно што је Исус, крстом, васкрењем учинио за спасење света). То је, у основи, саопштавање (посредовање речима) живота у Христу. „Ово је живот вечни да познају тебе јединога истинитога Бога, и кога си послао Исуса Христа“ (Јн. 1,7,3), што је, у даљој експликацији, идентично са Царством Божјим (Мт. 3,4; Лук. 19,12). Црквени језик уопште, а нарочито презентирани у речи има да комуницира тај живот ради ког је Христос и дошао у свет, као што сам каже: „Ја дођох да имају живот и изобиље“ (Јн. 10,10). Зато чути и примити саопштену реч значи „ући у живот“ (Мт. 19,17). Не ради се о теорији, већ о животу.

Примена тога садржаја је бескрајна: односи се на сву постојећу стварност, а не само на неки, било који, њен део, што је код

евангелиста Јована изражено односом светлости и таме: Христос као садржај црквеног саопштавања је „светлост“ која има да осветли сву „таму“ живота и света (Јн. 1,5). Према томе ова речитост је управљена на све конкретне области постојања: нема стања, проблема и односа који би били од ње изоловани. Све подлеже суду Речи Божје. Зато љуто и апостатно греше они који би да језиковни утицај Цркве потисну у неке, како они кажу, искључиво верске регионе, а још више су у заблуди они у Цркви (на амвону или по редакцијама) који се таквој погрешности и зблуделости повинују, па се и сами, бојажљиво и кукавично, затварају у те нестварне, регионе.

Без означеног садржаја и примене црквено весништво губи своју оригиналност, продорност и живототворност, ма како иначе било језиковно виспрено, и саопштава се у плитке, понекад и баналне токове мање више секуларизоване овешталости и изолованости, постаје неоваплотиво и сотериолошки неактуелно.

Пошто, као што је напоменуто, ова служба није искључиво мистичка већ и логичка црквена функција, то на ову димензију треба обратити посебну пажњу, јер се она из неког псеудо-спиритуалистичког изговора, или неког другог доста често превиђа. Не сме се подлећи наивној, а понекад и директно злонамерној и саботерској, фундаменталистичкој илузији (у ствари мистификацији) да се емпиријско-субјективна страна ове службе може игнорисати. Не може се овај елемент заменити или надоместити ничим другим. Она има ексклузивни значај. Иако Христос у својству садржаја речи, као што је истакнуто, није учење у рационалистичком смислу као што је истакнуто, али јесте учење — доктрина у специфичном, светоудуховски орјентисаном и инспирисаном смислу те речи. *То јесте знање о Богу, али такво које је* и сам Бог у своје испољавању према свету. У речи се Христово дело експлицира што је још Св. Климент Александријски утврдио, у *anagasis-y*, сједињењу истине као живота и знања о таквој истини. Христос, који је сам у својој личности и делу истина, донео је свету божанску науку, једно знање које има логичку страну и, том страном, не негира субјективну подобност за ову службу, него је, баш потенцира (Дел. ап. 1,21-22; 2,14-36). Знање, које се стиче личним трудом и усрђем, је, отуда, ове службе. Иако, дакле, ова служба има харизматично-трансцендентални карактер, не може се и не сме, превидети емпиријска страна у којој се изражава. Зато ап. Павле саветује своје ученику Тимотеју да „подгрејава“ (усавршава, умножава, јача) „дар Божји“ који је у њему (I Тим. 1,6), јер, како даље наставља носилац службе је сасуд, орган Божје благодати и, као такав, мора бити и субјективно достојан тога дара, јер „у великом дому (Цркви Божјој) нису сасуди само златни и сребрни, него и дрвени и земљани: и једни за част и једни за срамоту“ (I Тим. 2,20). Свети оци су, насупрот савременом им опскуратизму (негирању знања као логичко-субјективног фактора), неморни у истицању образовања и уопште труда за носиоца речи (Св. Григорије Богослов, Ориген, Св. Јован Златоуст и др.).

Са овде изнетог становишта, и у његовој светлости, треба, макар и сасвим уопштено и импресионистички (јер са фактографском документацијом не располажемо нити бих је и кад бих располагао,

могао у овим тесним оквирима изложити) размотрити садашње стање проповеди и штампе као језика Цркве код нас (јер је то, или би требало да буде, један од циљева овога симпозиона: критичко, што критичније, сагледавање проповедно-публицистичке стварности ради њеног унапређења). То стање, одмах да кажем, по ономе колико је мени познато, у просеку узев, није добро; не само у односу према ономе како би требало да буде, апсолутном идеалу (великих обзнањивача речима увек је мало било), него ни према ономе како би требало да буде, релативном остваривању.

Проповед је (наравно уз разне изузетке) не само лоша по себи, по своме садржајном и формалном квалитету, и по примени, него је и теолошко-омилитички дезорјентисана; стагнација је, у многоме, и плод такве дезорјентације, проповеди, оне које можемо чути или их читати у листовима и збиркама, су, већином, поучитељно-етичке сентенце, сладуњаве наздравичарске тираде, скрпљена предавања из разних црквено-религиозних области. Ту се доцирају неки напабирчени уломци из схоластичких уџбеника или, што је још горе, одломци из превазиђене и спарушене наше омилитичке латературе. Са овим стоји у вези и слаба понекад проста (да не кажем простачка) реторско-литерална обрада (највише под изговором боље тобоже приступачности и популарности; као да се таква сврха може постићи тим тривијалним средствима).

Штампа, у том погледу, не стоји на много вишем нивоу. Иако је, изазовом времена, квантитативно увећана и проширена, њен квалитет није много побољшан (свакако и овде са изузецима неких живљих продора и животворности). Добија се утисак (уколико се не ради о чисто теолошким трактатима, од којих су неки информативно, а мање креативно, добри) да нам је штампа највише у знаку плитког наративно-публицистичког смера: репортаже о разним светковинама са доста ефемерних детаља; извештаји о подизању црквених објеката; историјски осврт и фактографске, скоро неутралне, вести; поучитељни написи; неуспеле апологије (понекад неукусног памфлетског призвука) — све мисионарски доста јалово и пропагандистички доста вулгарно. Преовлађује стереотип и клишетарска рутина. О свему треба писати, али не откинуто и безперспективно, већ *sub specie Christi* у контексту искуљења. Да се боље разумемо: о свему о чему пише наша штампа — треба писати, као и о много чему другом, управо: о свему што је конкретно актуелно, али са социолошког аспекта; тај аспект је у многоме оно што недостаје нашем писању (као и, наравно, боља литерална форма писања). Због тих недостатака штампа се слабо и тешко растура. Више се читаоцима намеће него што је они траже. Они који су задужени за дистрибуцију имају невоље око њеног пласирања. Као резултат свега наведеног и тираж је поразно мали.

Могло би се, можда, приговорити на овакву, оштру (али и сваку друкчију) оцену стања службе ријечи у нашој Цркви не само са гледишта њене унутрашње и спољашње физиономије, него баш са становишта њене харизматичности. Није ли ова речитост, као што смо истакли, тајна Св. Духа, који неухватљиво и слободно „дише где хоће“. Ко зна где и када, у каквој се можда провинцији забити,

догађа чудо речи? Али, поред личне импресије на коју се овде пре-тежно ослањам, постоји један критеријум, који је, може се рећи, више објективног карактера — то је: догађај одлуке за или против саопштене речи од стране оних којима се упућује. Знак да је Св. Дух на делу и речи и да је она ефикасно успостављена, да има квали-фикацију наведеног садржаја и примене, јесте да води у ту судбо-носну одлуку, да се јавља, по Апостоловој терминологији, као *живот или смрт*: „Јер смо ми Христов мирис Богу, међу онима који се спасавају и међу онима који гину: једнима мирис *смрти за смрт*, а другима *мирис живота за живот*“ (II Кор. 2,15). Ту је она, баш том динамиком садржаја и промене, светодуховско продужење ис-купитељског Христовог дела.

Реч је, само тако и тиме, носилац „силе Божје“ (Рм. 1,16) онима које ословљава, јер их преноси у једну ситуацију са новим животним могућностима погинули или спасења. Ако се, и кад, у нашој црквеној речитости, проповеди и штампи, догађају такве судбоносне одлуке? Ко се то ангажовано одушеви црквеном речју и ко се то, тако, супротстави њој? Мало је тога. Она, углавном, егзистира мртво и спљаснуто, постоји као да је, скоро, и нема. Никога не заноси и никоме не смета, сем, можда, као памфлет. Међутим, она треба да буде главна актуелност и сензација овоме свету, јер нема веће спекта-куларности него: *да је дошло Царство Божије у Христу и да су људи црквеном речју позвани да у њега уђу.*

6. *Где су, и који су, узроци таквога стања ствари?* Узроци су, свакако, многи и дубоки: историјски, социолошки, ситуациони и др., о којима су потребне шире и специјалне анализе, али ћу ја, саоб-разно концепцији овога излагања, издвојити само два, који ми се у овом тренутку чине доминантним и лако уочљивим, то су: *пос-тојећа негативна црквено-језична атмосфера у Цркви и недовољна ангажованост субјективних носиоца — актера ове делатности, за њено остварење.*

а) *Атмосфера*, у нашој званичној црквеној структури, није нимало погодна за процват ове делатности. Не ради се ту само о тмолости и мртвости, о чему се говори у Откр. 3,1-5, где се пнеу-матичко биће Цркве трансформише у формално-институционално, што је стална опасност и замка за сваку Цркву на земљи, него, пре свега, о директном *ниподаштавању и невредновању*, а тиме и гушењу, службе речи у Цркви. Пренебрегнута је, на пример, да то само на-ведем, апостолска норма да „свештеницима који се (у овој служби) добро старају да се даје двогуба част (не у профаном смислу), а особито онима који се труде у *речи и науци*“ (I Тим. 5,17).^{*} Од искључиво ове службе у нашој помесној Цркви, за разлику од мно-гих других, не би се могло живети, чиме се сторнира директна Божија заповест, која гласи: „Тако и Господ Заповеда да они који еванђеље проповедају (пазимо: искључиво они) од еванђеља да живе“ (I Кор. 9,14). Код нас се у Цркви, на овом ступњу њеног развоја, може од много чега живети (од певања, продавања свећа, црквењаштва, кађења, чинодејствовања, администрације и др., што

може бити легитимно), али од еванђеља (усменог и писменог његовог објављивања) — *не може*. Ово ја не истичем ради неког стимулсања у облику било какве награде (материјалне или моралне) онима који су се већ афирмисали у овоме раду (они су се, уколико су се, домогли речитости без икаквих, таквих, стимуланса, а често и насупрот многим дестимулацијама), већ, пре свега, ради оних који тек треба да се одваже и активирају у овоме примарном црквеном послу, којима треба пружити сваку могућу потпору. Речитост у Цркви треба неговати као неку биљку.

б) *Заосталост и недовољни активизам* носилаца ове службе у стицању културне речитости, етичком и интелектуалном усавршавању, како би се постало достојан орган деловања Св. Духа, иако је, умногоме, последица наведене атмосфере, не може се свести само на њу. Етичко-интелектуални раст, без обзира на препреке и насупрот њима могућ је, премда отежан, у свакој атмосфери. Поред егзистенцијалног узрастања за досег претпоставки служења, треба, данас, обратити пажњу на захтев и све сложеније језичке версификације, која се јавља као последица све сложенијих процеса у друштву и савременом свету, на технику стила и композиције. Потребан је оштар увид у постојећу стварност, прецизна проницљивост, више теолошке зрелости. Не може се више мисионарски живети од ликсичке инерције, већ се морају налазити живљи језички облици ради прилажења новим црквено искорењеним масама. Харизматичност службе, као што смо видели, не потискује ову ангажованост, већ је, напротив, повећава и штавише, омогућава, што обавезује на непрекидно субјективно усавршавање, којега код нас, у интегралном опсегу, на жалост, још нема или, бар, слабо има.

7. У нашој Цркви, међутим, историјски узев, постоји *маркантна традиција* усмене и писмене речитости, која је богатила, умногоме и формирала, српски народни језик и у чисто лингвистичком погледу. *Немањичка епоха*, која је и мисионарски најполетнија, својом црквеном елоквенцијом је развила и усавршила (па и створила) српски књижевни језик (биографије су не само садржајно, већ и језиковно темељ књижевности). *Народна књижевност* (нарочито религиозне и епске песме), инспирисана Црквом, унела је, у тескоби ропства створено, ново језичко благо, тако да је Вук, у своје време, могао објавити ту језичку раскош која је задивила свет. *Богомољачки покрет*, који ниуком погледу још није проучен, дао је језику, баш и као изражајном средству, значајне доприносе (кад су из средине сељачког и радничког народа искрсли харизматици речи, била је то права бура језичке снаге и утицаја). *Владика Николај Велимировић*, који је у себи идеално спојио ученост и благодатни дар, расковао је црквено учење, збијено у догматске трезоре и клаузуле, у надахнуте беседе и списе и занео ову земљу полетним речима. Сличног је ранга и продор језичке флексибилности и у теологији *архимандрита Јустина Поповића*, у коме је снага српског говора — стила достигла високи домет. Према томе имамо историјске и живе ослонце и путоказе за узлете црквене речитости, па је постојећа стагнација, тиме,

још одговорнија и апостатнија, али је то и основа за наду у нова оживљавања на овоме плану.

*
*   *
*

Шта да се ради? (Уколико се неки рудименти одговора на ово питање не могу наћи у овде изложеним тезама или у целини овога читавога симпозиона, због комплексности теме, опсежнији одговор нека сада остане отворен за неки можда други симпозион.) Ова Црква, некада језичко-изражајно цватућа, сад је доста у том погледу запарљена и спарушена. Проповед и штампа чаме у разводњености и, у најбољем случају, осредњости. Али ово време изазива Цркву (посленике речи у њој) на дело језичке мисије. На помолу је нова епоха огњених језика, чији се извесни пропламсаји (које сам ја овде означио као изузетке) већ могу запазити. То за сада изузетно, скрајнуто и неуважено, постаће владајуће. Дар светодуховског језика, који носи садржај Искупљења, мораће се од стране Цркве сад актуелно, садржајно и језички, упућивати и уткивати у компликованости и буре овога времена, у његове мутне и замршене историјске и људске драме. „Жетве је много, а посленика мало. Молите се, дакле, господару од жетве да изведе посленике на жетву своју“ (Мт. 9,37-38).